

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

SJETTE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

J. OSKAR ANDERSEN OG **BJØRN KORNERUP**

PROFESSOR, DR. THEOL.

ARKIVAR, DR. THEOL.

TREDIE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG.

1939-41.

Præsten Bertel Taulov i Rørbæk.

Af F. Elle Jensen.

I »Den danske Kirkes Historie efter Reformationen« (II. S. 53) omtaler Helveg under Skildringen af det pietistiske Sværmeri bl. a. Præsten Bertel Taulov i Rørbæk som en af det sektereriske Røres fanatiske Tilhængere. I »Dansk biogr. Lexicon« (XVII S. 98) er Jantzen inde paa den samme Tanke, om end han udtrykker sig en Del forsigtigere. Imidlertid har ingen af dem Ret, idet den omtalte Præst hverken havde noget med Pietismen eller dens Udløbere at gøre; hans Optræden var foraarsaget af helt andre Ting. Hverken Helveg eller Jantzen har faaet det rigtige frem, da de begge hovedsagelig har bygget paa de i Rigsarkivet værende Papirer, mens de ikke har kendt det ret omfangsrige Materiale — herunder det vidtløftige Provsterefsforhør — som findes i Landsarkivet i Viborg. Da dette giver et noget andet Billede, og de hidtil givne Fremstillinger ogsaa i andre Henseender er unøjagtige, turde en Gennemgang af den Taulovske Sag, der bl. a. tager Hensyn til disse saa vidt vides ikke hidtil benyttede Aktstykker, muligt paaregne nogen Interesse.

Bertel Jørgensen Taulov blev født d. 18. Febr. 1682 i Asperup, hvor hans Fader, Jørgen Bertelsen Taulov, der atter var Søn af Professor Bertel Taulov ved Odense Gymnasium, var bleven Præst i Aaret 1679, efter at han først havde været Rektor ved Latinskolen i det nærliggende Middelfart. Dagen efter Barnets Fødsel fandtes han liggende død i sin Seng¹. Moderen, Karen Madsdatter Lime,

¹) Ny Kirkeh. Saml. VI. S. 744.

var fra Middelfart, hvor hendes Fader, Mads Mortensen Lime, var Præst og Provst; det er sandsynligvis fra hende, Sønnen arvede sit uligevægtige og oprevne Sind, som siden blev hans Livs Ulykke. Selv fortæller han, hvorledes hun før hans Fødsel paa sine Knæ tryglede Gud om, at det maatte blive en Dreng, saa skulde han som en anden Samuel indvies til Herrens Tjeneste.

Efter Præstens Død flyttede Enken, der ikke synes at have manglet Midler, da hendes Mand havde kunnet skænke en Gaard til de fattige i Middelfart, til denne By, og her giftede hun sig 1693 med Rektor Gert Morville¹, der dog først maatte søge Tilladelse til Ægteskabet, da han som Jørgen Taulovs Næstsøskendebarn var beslægtet med Bruden i de forbudne Grader. Samme Aar blev Morville forflyttet til Fredericia Latinskole, og fra denne blev derfor Stedsønnen dimitteret (1698).

Om Bertel Taulovs Barndom vides ikke meget, kun kan man af, hvad han siden fortalte, forstaa, at han allerede da tog tungt paa Livet og var plaget af Anfægtelser. Sin første Altergang holdt han med Angst for at fortørne Gud ved sin Uværdighed, skønt han længe i Forvejen havde forberedt sig i Frygt og Bæven.

1702 tog han theologisk Embedsexamen med 1. Karakter, og c. 1704² blev han Rektor for Middelfart Latinskole, utvivlsomt en usselt lønnet Stilling; 1699 var Indtægten opgivet til 37 Rdl.³.

1712 frasagde han sig imidlertid sit Embede under Omstændigheder, der ikke er helt klare, men vistnok hang sammen med en Begivenhed om Sommeren, som gjorde et voldsomt Indtryk paa hans overfølsomme Nervesystem. Under »de begravede« i dette Aar meddeler Kirkebogen: »Den 4. Augusti — en fremmed Præsteenke ved Navn

¹) Kirkeh. Saml. 3. R. V. S. 502.

²) Indberetning fra Pastor Krag i Middelfart til Biskop Ramus (7/11 1737). (Landsarkivet, Odense).

³) Kirkeh. Saml. 3. R. V. S. 503.

Mette Laursd. Leerhoff, som omkom sig selv i Stranden uformodentlig i hendes Alders 24. Aar formedelst Raseri«. I Kirkeregnskaberne for samme Dato, hvor der siges, at hun blev jordet i Søndergang under Stolene, kaldes hun Mette Clausdatter Leermands (sc: Datter) og Hr. Oluf Guldbjergs (sc. Hustru). Endelig lader Wiberg hendes Navn være Leerkrands. Hun hed imidlertid Mette Lauridsdatter Leermand og var Datter af Raadmand Laurids Leermand i Kerteminde¹. 1706 ægtede hun Præsten Oluf Guldbjerg i Stadil, hvis tredie Hustru hun blev², og efter hans Død 1711 flyttede hun til Middelfart. Her levede hun i smaa Kaar og henfaldt i Melankoli. Under et heftigt Tordenvejr i Sommeren 1712 blev hun saa rædselsslagen, at hun i Sindsforvirring styrtede sig i Vandet og druknede³. Som Selvmorderske skulde hun være begravet i uindviet Jord, men efter en Ansøgning, ved hvilken ogsaa Taulov var virksom, gav Myndighederne Tilladelse til, at hun fik en kirkelig Jordefærd. Hvilken Rolle denne Kvinde ellers har spillet i den unge Rektors Liv, kan kun formodes, men sikkert er det, at han udledede de sjælelige Lidelser, hvoraf han siden følte sig plaget, fra disse Tildragelser, og det ligger derfor nær at antage, at han har faaet et Nervesammenbrud og som Følge deraf maatte nedlægge sit Embede.

Efter sin Afsked har Taulov, der var og forblev ugift, formentlig boet hos sin Moder, der som Enke var flyttet tilbage til Middelfart, hvor hun døde 1718. Samme Aar udgav han, med Flensborg som Trykkested, et Opbyggelsesskrift i Dialogform, »*Cordial for bange og bængstede Hjerter i deres aandelige Melankoli*« — en for hans egen Tilstand betegnende Titel — tilegnet Dronning Louise, Prins Carl og Prinsesse Sofie Hedvig (men ikke Kongen!). I Fortalen siger han, at han selv har været i Vaande i 3 Aar, og at Bogen er sammenskrevet til Trøst for andre i deres

¹) Meddelt gennem Valgmenighedspræst E. Pedersen, Odense.

²) E. Quistgaard: Præstehustruer S. 67 og 95.

³) Krag's Indberetning.

Tungsindighed og »Sværmodighed«, og for at de ikke, som Tilfældet var med ham selv, skal mene, at de er de eneste, der lider. Det er ikke noget daarligt Skrift, det staar fuldt ud paa Højde med de bedste Ting i Tidens Opbyggelseslitteratur, er velskrevet og vidner om, at dets Forfatter har været i Besiddelse baade af Omtanke og aandelig Modenhed.

Efter Moderens Død er Taulov flyttet til København, hvor han en Tid skal have været knyttet til en Auktionsforretning. 1724 udsendte han fra Hovedstaden en ny Bog, »De 4 Evangeliers Overensstemmelse«, en Slags Evangelieharmonie med forbindende Forklaringer. Det er ikke noget betydeligt Arbejde, men man ser dog atter, at Taulov er Herre over sit Stof, og at hans theologiske Viden utvivlsomt var større end de fleste Præsters.

I Slutningen af 1728 blev han af Biskop Worm kaldet til Degn for Ørslev og S. Bjerre i V. Flakkebjerg Herred¹. Lønnen var kun 60 Rdl. fordi Bønderne det ene Sted var »i hel slet Forfatning« og det andet »ganske forarmede«, saa at han maatte »æde Tvangsbrød ved Præstens² Bord«. Følgen var, at han ogsaa her nedlagde sit Embede, idet han d. 15. Jan. 1731 sendte Biskoppen en Skrivelse, hvorved han »kvitterede det kummerfulde Brød som Degn i Ørslev-Bjerre.« Men faa Maaneder efter blev han, sagtens ved Worms Hjælp, udnævnt til Sognepræst for Rørbæk og Grynderup Menigheder i Viborg Stift (4. April 1731).

Om dette var nogen Vinding i økonomisk Henseende, er vist tvivlsomt. Embedet var et af de ringeste i hele Stiftet med en Indkomst paa knap 100 Rdl., hvorfor Præsterne altid stræbte efter Forflyttelse hurtigst muligt³. Hertil kom, at Præstegaarden lige var brændt (1730), og den nye Bolig var ikke færdig og altsaa endnu mindre betalt. Men værre var det, at det ensomme Liv i den temmelig triste Egn fik en højst uheldig Indflydelse paa Tau-

¹) A. Pedersen: Sjællands Degnehistorie S. 153.

²) Holger Olivarius, Præst i Ørslev-Bjerre 1703—42, Provst.

³) Skrivelse til Kongen fra Biskop Wøldike (²⁸/₇ 1738). (Viborg Biskops Kopibog i Landsarkivet, Viborg).

lovs i Forvejen sensible Sind, saa han blev helt sjælelig opreven og i denne Tilstand baade gjorde og sagde Ting, som kun kunde bringe ham paa Kant med Menigheder og Myndigheder.

Beretningen om hans Optræden refererer sig især til hans sidste Aar, men han har næppe været længe paa Egnen, før hans Væsen blev underligt for saa omsider at blive ganske forstyrret.

I den første Tid, mens man byggede paa Præstegaarden, boede han i Rørbæk Hovgaard. Allerede da lagde Beboerne Mærke til, at han i sit Kammer talte højt med sig selv, som der var mange til Stede, og de havde stor »Tummel og Trætte« med hinanden, og det blev kun værre, da han flyttede ind i sit eget Hjem. Engang gik hans Pige til Døren og spurgte, om han kaldte, men han svarede: »Nej, jeg taler med min Gud.«

Det skete tidt, at han hvinende og skrigende løb ud paa Gaden og Markerne, svingende med sin Kæp, som var han fra Forstanden; om Søndagen, særlig ved Sidstprædiken, kunde han huje lige fra Præstegaarden og helt ind i Kirken, ja endog op til Alteret, og medens Menigheden sang, saa man ham til Tider slaa og banke i det, »som naar drukne Bønder spiller Kort«, alt imens han sprang fra den ene Side af det til den anden. Hvad der da plagede ham, var Frygt for onde Aander, som han troede, forfulgte ham, og Degnen fortalte, hvordan Præsten, naar han hjalp ham under Messen, kunde spørge, om ikke Djævelen var til Stede, og han viste ofte med udstrakte Arme, hvordan denne spilede Kløerne ud mod ham og gabede efter ham. Engang havde Degnen truffet ham paa Kirkegaarden, Taulov havde da givet sig til at løbe med Parykken i Haanden, og da Degnen var fulgt efter ham hjem til Præstegaarden, havde han dér efter en lang Tavshed sagt til ham: »Jeg troede, det var Djævelen.«

Dette Forfølgelsesvanvid ytrede sig ogsaa paa anden Vis, idet Præsten levede i en sygelig Frygt for Kvinders

Efterstræbelser. En Søndag prædikede han med mange Forbandelser mod dem, der vilde raade ham til Ægteskab med »en lang eller en ond Hore«, hvorved hans Sjæl til evig Tid vilde blive forkastet i Helvede, og han fremviste for Menigheden et blaat Øje, som han sagde, Gud selv havde givet ham ved at tage hans Haand og slaa ham med den; derved havde Gud vist ham, hvordan en ond og forbandet Kvinde vilde have behandlet ham i Ægteskab. Han fortalte i samme Prædiken, hvordan han saavel i sine Kirker som hjemme, liggende baade paa sine Knæ og paa sin Ryg, i Bøn havde kæmpet mod sine Fristelser, til Sveden drev af ham.

Hvad der i høj Grad forargede Menigheden, var den Maade, hvorpaa han sagde, at Gud aabenbarede sig gennem ham og talte til ham. »Min hjerte Søn, min lille Søn,« kunde han sige i sin Prædiken, »nu skal du faa din Glæde« — det var Guds Røst, der lød, og med det samme slog han sig paa Kinden og sagde: »Den almægtige Gud klappede mig og beder min Menighed se derpaa.« Eller han udbrød: »Min hjerte Søn, nu skal jeg forklare dig det hele — siger Gud, men nu taler Præsten. Nu hørte I i alt Fald mit Skudsmaal.« Gud bød ham ligeledes undertiden at ende sin Prædiken: »Hold op, min Søn,« og »Tak, søde Gud, som befaler mig,« svarede han. Søndag Sexagesima 1737 gik han med Altertøjet paa fra Skriftestolen ind i Kor-døren, idet han sagde, at det ikke var ham, men den Helligaand, der kom.

At Taulovs Sind var sygt, er indlysende. Paa den anden Side var han utvivlsomt en alvorlig Mand, der ønskede at tale Kristendom til sine Sognebørn, og naar han saa lagde Mærke til den aandelige Søvn i Menighederne, bliver det forklarligt, at han i sin oprevne Sindstilstand brugte voldsomme Ord imod dem. Deres Bibellæsning gav han intet for, sagde han, de kunde lige saa godt læse i Cyprianus, Reinecke Fuchs og Peder Paars. Og naar han lod sig forlyde med, at det ikke gjorde saa meget, om de unge om-

gikkes mod det sjette Bud, eller at Folk drak Brændevin, maa disse Udtalelser sikkert forstaaes ud fra hans Opfattelse af, at de alligevel vandrede paa den brede Vej, selv om deres moralske Vandel var nok saa uangribelig. Fra Prædikestolen skældte han dem ud for Okser og Asener, og han sluttede undertiden med at sige: »Saa gaa da Djævelen i Vold. Til Lykke med eders evige Ulykke. Min Sjæl er frelst, Amen.« Og det hændte, at han henvendte Velsignelsen mod sig selv, som om Menigheden ikke var værdig til at modtage den.

Man forstaaer godt, at der efterhaanden maatte blive en stærk Misfornøjelse med Præsten i Menighederne, og der var ogsaa andre Punkter end hans Prædikemaade, der navnlig ved Eftermiddagsgudstjenesterne gav sig disse underlige Udslag, som frembød Angrebspunkter. Sygelig skrupuløs som han var, vovede han ikke at gaa til Alters. I 4 Aar lod han sig kun berette een Gang, efter Paamindelse af Provsten; han sagde da, at først nu havde Gud givet ham Tilladelse. Han opfattede nemlig paa gammel-ortodoks Maade Nadveren som farlig for den uværdige, og derfor fraraadede han Menigheden fra at gaa for tidt til Alters; den skulde ikke derfor staa aabenbar Skrifte. Gud havde ikke sagt, hvor ofte det skulde være, da han ikke var nogen Ordens- og Bønnebogsgud. Selv havde han nok i den aandelige Æden og Drikken, og for saa vidt gik han til Alters hver Dag, — det andet kaldte han »opus operatum«. Det var ud fra en saadan Tankegang, at han kunde tillyse Altergang »i Dag 14 Dage — for en Skiks Skyld,« eller naar han engang i Grynderup Kirke udbrød: »Den Altergang, den Altergang, den Altergang, den bliver eders Ulykke. Til Lykke med eders Ulykke.«

Kun en enkelt Gang havde han holdt Overhøring med de unge. Katekismusundervisningen tog han sig ikke af, og Paabudet om Konfirmationen negligerede han fuldstændig. Han kaldte Handlingen for et af Pavedømmets 7 Sakramenter; Daaben alene var den rette Konfirmation

og nok til Salighed. Da en Mand bad ham om at tage hans Datter »i Forhør«, fordi hun længe havde gaaet over, blev han vred og sagde, at det var unødvendigt; han fandt ikke Behag i den Skik, og han vilde give Rakkeren en Rigsdaler for at rense deres Hjerter.

Alt dette bevirkede, at man i de første Maaneder af 1737 begyndte at tale om at klage over Præsten. Hovedmanden for de misfornøjede var Forpagter Jens Schmidt paa Volstrup¹, imod hvem Taulovs Harme da især vendte sig; en Kone hørte ham en Dag, mens han gik og fantaserede med sig selv i Kirken foran Alteret, udbryde: »Schmidt kommer mig ikke ved; det p jeg i.« Og som et Modtræk mod den Forfølgelse, han mente sig at være Genstand for, lod han nogle Dage før Fastelavn sine Medhjælpere gaa rundt i Sognet og indstævne Folk til at møde i Kirken om Søndagen; man skulde da høre noget, som man ikke før havde hørt.

Det blev ogsaa en ejendommelig Gudstjeneste. Da man efter Epistlen sang: »Paa dig jeg haaber, Herre from«, stod Præsten foran Alteret med en Bog i den ene Haand og et Ark Papir i den anden. Han holdt Papiret i Vejret, og da de kom til Strofen: »Imod min Fjende — som med behænde — mig støde vil til Side«, vendte han sig mod Menigheden og stampede med begge Ben ned mod den under sære Fagter og med vredt Ansigt. Da han læste Evangeliets Ord: »Du er min Søn den elskelige,« slog han sig for Brystet, og da han gik paa Prædikestolen, lod han synge: »O Herre, frels mig og før min Sag — fra denne uhellige Skare.« Hans Tale drejede sig som saa ofte ellers om alle de Fristelser og Prøvelser, Gud havde sendt ham de sidste 25 Aar siden den omtalte Tildragelse med Præstenken i Middelfart. Ligeledes kom han igen ind paa, at det var Gud og den Helligaand, som slog ham i Ansigtet; det vilde han holde fast ved, om saa Bøddelen stod her

¹) Senere Ejer af Gaarden (1741—54).

med sit Sværd for at hugge hans Hoved af. Efter Prædikenen raabte han til Degnen: »Tag mig det, der ligger paa Alteret for Guds Aasyn« — det var Papiret, som indeholdt en Stævning med Navns Nævnelser til alle Mænd og Kvinder i Rørbæk til at møde ham paa Rinds-Gislum Herreders Ting, om de havde noget at klage over hans Liv og Lærdom. Før han læste dette op, holdt han en Tale og sagde bl. a.: »Hvad er I gaaet ud for at se? Vil I se et Rør, der røres hid og did af Vinden, eller vil I se en Engel?« For Resten erklærede han, at han ikke kunde bekoste et Tingsvidne, da han knap ejede 2 Rdl. ved sit Komme til Egnen og næppe havde saa meget nu.

Midfaste Søndag tog han Traaden op igen og sagde, at for 4 Uger siden havde Gud stævnet Menigheden ved ham, sit udvalgte Redskab, og nu skulde der holdes Dom over dem, der spottede ham og hans Tjener, og som ikke vilde tillade Herren at være det, han var, en arbejdende Gud. Men ligesom stillestaaende Vand blev raaddent, maatte Gud ogsaa være en raadden Gud, om han var saadan. »Du elendige, arme, usle Gud,« udbød han, »dig tør jeg tale til, du arme og usle Gud, som disse Narre og Sinker vil have til at sidde over det blaa Loft uden at udrette noget. I saa Fald er du en meget ussel og elendig Gud, som Folk frygter for.« Men nu skulde der altsaa holdes Dom: nogle skulde miste deres Forstand, og over andre skulde den røde Hane gale. De ansaa sig for gilde og gæve, naar de kunde læse lidt i en Bønebog og bræge en Salme, men der skulde mere til. Under hele Gudstjenesten var han meget urolig med underlige Fagter, og da han fra Prædikestolen skulde gøre Korsets Tegn, snoede han Hænderne ind i hinanden, »som naar Kvinder vinder Garn.« Bagefter faldt han paa Knæ, hvinede højt og løb under den sidste Salme ud af Kirken — hvad han iøvrigt havde gjort siden Kyndelmisse.

Palmesøndag sagde han, at Gud havde forenet sig med hans Sjæl, saa han havde betaget ham hans Prædiken;

deraf kunde de se, at Herren var vred paa dem. Nogle Gange udbrød han: »Forbandet være jeg, om jeg taler Løgn for eder.« Han var ikke gal, sagde han videre, og de behøvede ikke at hente Doktor til ham. Men det var let at se, at Gud havde taget haardt paa ham — her klappede han sig paa Kinden — han havde aldrig læst, at Gud havde været saadan mod nogen, men han følte ham i sin Sjæl. Det var Gud og ikke ham, der talte; den der sagde andet, var en Løgner og Æresskænder. For 25 Aar siden havde Gud handlet med ham, saa han ikke vidste, om han var i Helvede, eller hvor han var. Ligeledes sagde han: »I er mine Børn efter det fjerde Bud, saa længe jeg er her, men det bliver ikke lang Tid. Nu, nu skal det have en Ende, du Væsens Væsens Væsens Væsen, du gamle Gud, dig tør jeg tale til.« Under Fadervor sagde han efter »Giv os i Dag vort daglige Brød«: »Tak min Søn« og stampede heftigt med Fødderne, og i det samme hvinede han højt. Han gik atter ud af Kirken, før Tjenesten havde Ende.

Langfredag talte han meget med sig selv, som ikke kunde høres, men udbrød saa: »Nu faar I en evig Ulykke«, og prædikede igen om sine Lidelser i de 25 Aar og fortalte, at han havde skrevet to Bøger derom, en tredie skulde komme.

Imidlertid var Menigheden skredet til Handling og havde henvendt sig til Provst Bützow¹ i Nabopastoratet Øls, da dens egen Provst, Jessen² i Kongens Tisted, der var en ældre Mand, helst vilde fare med Lempe. Man medførte Optegnelser af Præstens Prædikener, som man havde foretaget i den sidste Tid, samt en Erklæring fra Borgmester Sølling i Aalborg, der havde været i Kirken Fastelavns-søndag og derfor kunde bevidne Rigtigheden af en Del af Anklagen, og nu ønskede man at indgaa med en Besværing

¹) Henr. Christoffer Bützow, Præst i Øls-Hørby-Døstrup 1720—41, Provst for Hindsted Herred, 1741 Stiftsprovst i Viborg.

²) Peter Jessen, Præst i Tisted-Binderup 1694—1738, Provst for Gislum Herred.

til Kancelliet; Forpagter Schmidt vilde ogsaa søge om Tilladelse til at benytte en anden Præst.

Den handlekraftige Provst Bützow, der allerede tidligere havde henledt Biskoppens Opmærksomhed paa Tilstandene i Rørbæk, tog sig straks af Klagerne; dog formanede han dem til at vente med at gaa til Kancelliet, indtil der en sidste Gang var forsøgt at tale Taulov til Fornuft. Kort før Paaske, d. 15. April, skrev han saa til Viborg og foreslog, at Præsten sammen med sin Provst blev indkaldt for Biskoppen før Snapsting — der begyndte første Fredag efter Paaske — for at tage Stilling til Beskyldningerne. Bützows Mening om Taulov var iøvrigt den, at han i Virkeligheden regeredes af kødelige Passioner, Ærgerrighed og Bitterhed, skønt han selv troede at blive ledet af et indvortes Ord, og han slutter: »Naar den sande Lære forhaanes, og Tjenesteforretningen bliver til en Komædie, da maa holdes almindeligt Klagemaal.«

Biskop Wøldike havde allerede et Aars Tid i Forvejen hørt Rygter om Forholdene og ogsaa haft Taulov tilkaldt til en Samtale, ved hvilken han havde faaet et stærkt Indtryk af Præstens exalterede Tankegang, men han indsaa ogsaa, at denne langt mere skyldtes Sygelighed end Sværmeri, og at den i nogen Grad hang sammen med hans ensomme Liv og trange Kaar. Han talte derfor mildt og forstaaende med ham, og det var lykkedes ham at faa Taulov til at love at lægge Baand paa sig selv for Menighedens Skyld.

Præsten holdt imidlertid ikke dette Løfte, og d. 4. Juni sendte Biskoppen derfor Provst Jessen en Skrivelse med indlagt Brev til Taulov, hvori han foreholdt ham hans urimelige Meninger og deres Modstrid mod Skriften, Symbolerne og Ritualiet, samt afæskede ham en Erklæring om at ville afstaa fra sin hidtidige Opførsel. I saa Fald vilde han søge at ordne alt paa den lempeligste Maade, ellers maatte Præsten selv tilskrive sig Følgerne.

Provst Jessen tog straks over til Rørbæk med Biskop-

pens Brev, som Taulov imidlertid lagde til Side, da han, som han sagde, godt kendte Indholdet, men han lovede at afgive et Svar efter Pinsen, der dette Aar faldt paa d. 9. Juni. Dette gjorde han alligevel ikke, og et ridende Bud fra Provsten kom tilbage med den Besked, at det ikke var saa let at svare, men han vilde selv tage til Viborg og forklare sig.

Der skete imidlertid intet, og d. 4. Juli indsendtes der da Klager over Taulovs Optræden til Kancelliet, samt fra Forpagter Schmidt en Ansøgning til Kongen om for sig og Familie at maatte benytte en anden Præst.

I København blev man temmelig altereret over Klagerne, og Kancelliet befalede d. 20. Juli Biskoppen at faa Klarhed over Forholdene i Rørbæk, idet det medsendte et Uddrag af de indkomne Ankeposter. Disse Skrivelser modtog Wøldike, netop som han paa sin Visitatsrejse gennem Gislum Herred agtede at besøge Rørbæk, og i Haab om at det skulde gøre sin Virkning, lod han i Forvejen Provsten tage over og forevise Kancelliets Ordre for Taulov, dog uden at det havde nogen Frugt.

D. 25. Juli holdt Biskop Wøldike Ungdomsoverhøring i Grynderup Kirke, og bagefter talte han indtrængende med Taulov i Provstens Nærværelse. Et vist Indtryk gjorde han sikkert paa Præsten, thi Dagen efter, ved Visitatsen i Rørbæk Kirke, holdt denne en saa fortrinlig Prædiken, at Biskoppen ikke havde det mindste at udsætte paa den, men tværtimod udtalte sig med megen Ros over den. Til Stede var efter Biskoppens Ønske foruden Provst Jessen ogsaa Provst Bützow samt Præsterne Wichard fra Durup og Friis fra Astrup, og ogsaa de maatte indrømme, at der intet anstødeligt var i Talen. Ungdommen var ganske vist vankundig, men den havde ingen fantastiske Meninger. Men Biskoppen lagde Mærke til, at da han examinerede om Sakramenterne, var Taulov lige ved at besvime — muligt, mener han, skyldtes dette dog Anstrengelse.

Bagefter underrettede Biskoppen Menigheden om Kan-

celliets Skrivelse, og fulgte derpaa med til Præstegaarden, hvor Taulov nu var mere nem at tale med, selv om han ikke helt vilde opgive sine Meninger. Men han lovede atter at sende en Erklæring og bad Provst Jessen tage sig til Alters med det første. Derpaa rejste Biskoppen uden at spise til Middag, idet han ikke vilde falde den fattige Præst til Byrde, og han havde et ret godt Haab om, at der nu kunde komme en tilfredsstillende Løsning paa Sagen.

Men heri blev han skuffet, thi efter Visitatsen blev det helt galt med Taulov. Han holdt nu ingen Onsdagsprædikener — det var ham forbudt af Gud — og selv om han enkelte Gange, især om Formiddagen, kunde tale godt, var det dog mest underlige Ting, han sagde. Han dvælede meget ved sig selv og sin Kaldelse, ingen i Danmark var saa lovlig kaldet. Der var en Engel, der fløj gennem Himlen med et Evangelium, nogle mente, det var salig Luther, men der skulde komme en anden Engel, nemlig ham selv, der var et udvalgt Redskab fra Moders Liv, en anden Samuel; han skulde reformere Præster, Provster og Bisper, og Gud vilde straffe dem, der ikke troede ham. Ved at revse ham og slaa ham paa Kinderne havde han vist, at han ikke var en stille og ørkesløs Gud; havde han gjort det selv, burde han miste Kjole og Krave og have Tungen skaarret ud af Halsen.

En Søndag læste han kun lidt af Bønnen før Prædikenen, og efter Evangeliet sagde han: »Jeg er ingen Kætter og har ingen Djævel. Min Søn, gaa ud, der bliver ingen Vel-signelse i Dag, før Vreden er stillet, ikke min men din« — kyssede derpaa paa Haanden og udbrød: »Min Søn, løb ud«, hvorpaa han styrtede ud af Kirken, hujende og skrigende og med de fleste Kirkegængere bagefter.

En anden Gang raabte han i Vaabenhuset: »Min Søn, gaa nærmere, Himmel og Jord skal ryste og skælte for din Skyld,« og i Grynderup Kirke sagde han, at han var Enkens Søn fra Nain, og han skulde blive den Profet, der spaaede om Dommedag.

Biskop Wøldike ventede imidlertid taalmodigt paa Brev fra Taulov i tre Maaneder, mens han mest færdedes paa Visitsatsrejser, men da der stadig intet kom, maatte han for at have sin egen Ryg fri skride til Handling. D. 17. Oktober afgav han en Erklæring til Kancelliet angaaende Forpagter Schmidts Ansøgning om Sognebaandsløsning, som han anbefalede, dog med det Forbehold, at Taulov ikke led Afbræk i sine Indtægter. Kancelliet tiltraadte dette d. 28. Oktober, hvorefter Konseillet d. 7. November gav den ønskede Tilladelse.

D. 31. Oktober skrev han derpaa til Provst Jessen om at nedsætte en Provsteret, bestaaende af ham selv, Provst Bützow og Provst Wittrup i Gislum¹; Pastor Sander i Farsø² skulde være Aktor. Der var nu ikke andet at gøre, da ogsaa to Besøg, som Jessen efter Visitatsen havde aflagt i Rørbæk, havde været uden Resultat.

Retten traadte sammen i Rørbæk Kirke d. 19. November. Her fremlagde da Aktor Biskoppens Indkaldelse af Pastor Taulov til at høre Kancelliets Befaling af 20. Juli, hvori han beskyldtes for at have brugt »adskillige sælsomme og mod Guds Ord stridende Expressioner og Talemaader«, ligesom der fremførtes en Række Spørgsmaal om hans Opførsel, som de for Retten indstævnedede Vidner, d. v. s. alle bofaste Mænd og Kvinder i Sognene, skulde besvare til Sagens Opklaring.

Efter at Stævningen og den tilsendte Extrakt af Klagerne var oplæst, blev Taulovs Navn opraabt 3 Gange, om han eller nogen paa hans Vegne var til Stede. Derpaa fremtraadte Præstens Medhjælpere, Jens Mathisen og Lars Christensen af Rørbæk, og forlangte fra ham 3 Ugers Hensstand, da han vilde indkalde Vidner udenfor Herredet; selv var han syg for Tiden. Da de imidlertid blev gaaet paa Klingen, turde de ikke bekræfte dette, og Provsten sendte

¹) Michael Pedersen Wittrup, Præst i Gislum-Testrup 1728—60, Provst for Rinds Herred.

²) Jeremias Sander, Præst i Farsø-Vognsild 1733—65. Separatisterne Morten og Niels Støttrup var fra hans Sogne.

dem derfor til Præstegaarden for at faa nærmere Besked og med Tilbud om at foretage Afhøringen der, da man efter de modtagne Ordre ikke turde udsætte Sagen.

Da de to Mænd kom tilbage, erklærede de, at de ikke med god Samvittighed kunde gøre Ed paa, at Præsten var syg, men han sagde, at han var det, og at han ikke kunde taale den Uro i sit Hus, som Vidneafhøringen afstedkom. Men han bad om at faa en Udskrift af de fremkommende Udsagn.

Først afhørtes Forpagter Schmidt, derpaa Ejeren af Rørbæk Hovgaard, Jens Andersen, og efterhaanden alle Mænd og Kvinder med egen Husstand; blandt Vidnerne kunde især Degnen Gert Güllichs Udsagn paaregne Opmærksomhed. Det var imidlertid ganske umuligt at blive færdig paa een Dag, skønt man blev ved længe efter Mørkets Frembrud, og man fortsatte derfor den følgende i Rørbæk Hovgaard, da det paa Grund af Kulde ikke var til at være i Kirken; men kun ved tilsidst at tage flere for ad Gangen lykkedes det at faa sluttet om ved Midnat; en tredie Dags Provsteret vilde ingen finde sig i.

Provsten havde den anden Dag atter forespurgt Taulov, om han kunde give Møde, eller man skulde samles hos ham, men han lod svare, at da han havde taget noget ind at svede paa, var han ikke i Stand til at komme, og han kunde heller ikke taale nogen Uro hjemme, hvad han som en Medicus bedre forstod end de andre. Han bad dem derfor fortsætte med deres Forretning; Klagen ønskede han sendt til Kongen, men han vilde gerne først have den oplæst for sine Medhjælpere, ligesom han krævede at faa Angiverens Navne at vide. Dette sidste kunde imidlertid ikke ske, da Retten ikke selv havde faaet dem opgivet.

Hvad Vidneudsagnene angaar, faldt de ikke ud til Præstens Fordel. Der var vel dem, der mente, at han prædikede Guds rene Ord — en Kone sagde saaledes, at han var en »skønne Prædikant« — men de Oplysninger, der fremkom om hans Ord og Færd, og hvis Hovedindhold er indarbejdet

i den foregaaende Skildring af hans Rørbæktid, kunde kun være fældende for ham, for saa vidt som de tydeligt gav til Kende, at han ikke var skikket til at være Sjælesørger.

Vidneudsagnene blev tilsendt Biskoppen midt i December, men først i Januar 1738 fik han Tid til at læse dem igennem, og imens sad Taulov stadig i sit Embede. At Menigheden ikke forstod dette, saa meget mindre som han ikke ændrede sin Opførsel, er forstaaeligt, og Følgen blev en ny Klage, denne Gang til Kirkekollegiet. D. 27. Februar sendte Jens Schmidt en halvt privat Skrivelse til Hofpræst Bluhme, hvori det hedder, at Præsten »bliver jo mere og mere rasende og forstyrret«. Schmidt skriver endvidere, at det var ventet, at han var bleven suspenderet, da det nu er 13 Uger siden, Forhør var afholdt, men siden har man ikke hørt noget til Sagen. Han beder derfor om, at Biskoppen maa faa Ordre til at suspendere ham, til Sagen mod ham er sluttet, eller, hvis dette ikke sker, at Provsten kommer til at betjene Folk, da ingen vil gaa til Alters hos ham. Med Brevet fulgte to Bilag om Taulovs Forhold ved forskellige Lejligheder. Det ene er bortkommet, men har handlet om nogle formentlig gudsbespottelige Udtalelser en Gang før Jul, det andet omtaler hans Optræden under Taksigelsesgudstjenesten d. 11. Februar (for Stormen paa København 1659), og var underskrevet af 4 Mænd, deriblandt Degnen og Jens Andersen, Rørbæk Hovgaard.

Nævnte Dag læste han ingen Bønner for Alteret, ej heller Fadervor, og baade for Alteret og paa Prædikestolen strøg han Epistel og Evangelium. Men han talte forbitret om dem, Præster, Provster og Bisp, som havde holdt Kirke- og Stueret over ham. Han gentog atter, at Gud havde slaaet ham paa Kinden og sagde ogsaa nogle Ord paa Tysk, hvorpaa han udbrød: »O Herre Gud, forstaaer du ogsaa Tysk?« Og han takkede Gud, som havde frelst ham fra de grumme Løver, der vilde opsluge ham, takkede ogsaa for det Sultebrod, han havde givet ham her paa Stedet. Ligeledes sagde han, at han var den sidste Profet, der skulde komme.

Bluhme fremlagde Schmidts Brev i Kirkekollegiets Møde d. 15. April, og her, hvor man hidtil øjensynlig ikke havde haft noget særligt Kendskab til den Taulovske Sag, blev man meget bestyrtet og besluttede, at Biskoppen skulde erindres »eftertrykkeligt« om sin Pligt, og hans Erklæring indhentes, hvorfor han havde ladet »saadan en Mand« ususpenderet trods Kancelliets tidligere Skrivelse.

»Erindringen«, som udfærdigedes til Biskop Wøldike (d. 19. April), lod da heller intet tilbage at ønske i Tydelighed:

»Os er for nogen Tid siden udi General-Kirke-Inspektionen tilkommen en Beretning med askillige Attester angaaende en Del grove og fast utrolige Theser, der af Præsten Berthel Taulovius i Rørbæk paa et Par Aars Tid ved Gudstjenestens Forretning og i andre Maader, saa og i Særdeleshed sidst afvigte Taksigelsesfest d. 11. Februar, skal være forøvet. Som nu samme Beretning ogsaa blandt andet formelder, at der allerede for lang Tid siden skal være holdt Provsteforhør over denne Præsts højst forargelige Forhold, og vi heller ej ved andet, end at Eders Højærværdighed herom allerede for rum Tid siden fra det kongelige Kancelli er tilskreven, saa ønsker vi at vorde underrettet om denne Sags sande Sammenhæng, allerhelst vi ikke kan overtale os til at tro, at Eders Højærværdighed uden særdeles vigtige Aarsager skulde i saa lang Tid have ladet en saa skandaløs Præst ved Embedet, hvori hans Forhold (om Attesternes Indhold er rigtigt), ej tillader at anse ham anderledes end for en rasende, om ikke just for en i høj Grad ugudelig Mand.«

Kirkekollegiet ønsker derfor en Erklæring om:

1) Bertel Taulovs Forhold og Tilstand, 2) de mod ham indgivne eller ved Provsteretten oplyste Sagers befundne Beskaffenhed, 3) om Sandheden af hosfølgende Attester, og 4) hvis han er skyldig, hvorfor da en saa forargelig Mand ikke er bleven suspenderet, saasnart saadanne grove Beskyldninger indkom.

Sluttelig siges det, at man har den »faste Tillid« til Bi-

skoppen, at han foretager saadanne efter Omstændighederne og Sagens Beskaffenhed fornødne Anstalter, »at Menigheden efterdags ej alene ej forarges, men med Guds rene Ord i den rette Orden opbygges og til Salighed retsindigen undervises.«

Paa denne skrappe Skrivelse svarede Biskop Wøldike d. 9. Juni, idet han samtidig til Kollegiet indsendte Kopi af Provsteretsforhøret, og han forstod med megen Dygtighed at imødegaa de mod ham rettede haarde Beskyldninger. Efter en Fremstilling af Sagens Udvikling og en Karakteristik af Taulov, hvem han skildrer som et anfægtet Menneske, hvis aandelige Tilstand bl. a. er fremkaldt af hans Fattigdom og Ensomhed, erklærer han, at da han tidligere om end med Urette var bleven beskyldt for haard Fremfærd mod Brødrene Støttrup¹, maatte dette tilskynde ham til at fare med Lempe i det nu foreliggende Tilfælde. Hertil kom, at inden Sagen var færdig til Afgang fra Viborg, blev han stærkt optaget af Processen mod de to Brødre, saa det andet maatte hvile, og imidlertid kom saa Kollegiets Skrivelse af 19. April. Angaaende de sidste Klager over Præsten siger Biskoppen, at den ene (den nu bortkomne) sikkert maa bero paa en Misforstaaelse, mens den anden (angaaende Gudstjenesten ved Taksigelsesfesten) synes ham trolig nok, men en Undersøgelse vil baade tage lang Tid og vække Forargelse. At afæske Taulov en Forklaring er unyttigt.

Angaaende Suspensionen erklærer Biskop Wøldike, at han ingen Ret har haft til at foretage den før Provsterettens Afholdelse, hvorpaa han fortsætter: »Men siden jeg fik Provstevidnet i Hænderne, har den sandfærdige Aarsag, hvorfor jeg ikke har suspenderet ham, været den Frygt, hvilken mig er paalagt ved Støttrupernes Sag og den mig derfor tillagte Beskyldning for utilbørlig Haardhed. Denne Frygt blev endnu engang bekræftet, da jeg udi det høj-

¹) Om Processen mod Brd. Støttrup se Saml. t. jydsk Hist. og Top. 3. Række VI. S. 217 ff.

forordnede Kirke-Inspektions-Kollegii Befaling af 3. Martii a. c.¹ fandt mig anset at have fortjent en Erindring *at se derfra, at efterdags alt Skin af haard og ukærlig Medfart mod de endog grovelig vildfarende iblandt os forekommer, og i Gerning vises, at vor evangeliske Kirke efter vore første Bekenderes Lærdom drives af Sagtmodigheds og Medlidenheds Aand og ved Visdom søger at overbevise og vinde de faldne eller afvigende, men ej med udvortes Tvangsmidler dennem at beherske.*» Og da nu det eneste, der kunde bebrejdes Taulov, var hans »Lærdoms og Sinds Vildfarelser«, og han ikke har forført nogen, har han ikke dristet sig til at suspendere ham, hvad der ogsaa vilde være langt haardere mod ham end Arrest, da en Fange dog faar sin Forplejning, hvorimod han vilde blive afskaaret fra det nødtørftige Brød. Biskoppen betoner atter sin Medlidenhed med ham, men henviser samtidig til, at han ved anden Lejlighed, overfor Præsten Morten Chr. Hessel i Simsted, der blev afsat 1736 paa Grund af Drik, Slagsmaal o. a., ikke har været bange for at gaa kraftigt til Værks. Sluttelig beder han saa Kollegiet om nærmere Ordre. Ønsker det endnu, at Taulov skal suspenderes eller afskediges, vil han udføre dets Befaling, naar hans Visitatsrejser er til Ende.

Paa denne Redegørelse kom der intet Svar. Alt stod derfor stadig hen i det uvisse, og Taulov blev ususpenderet siddende i sit Embede. Men d. 20. Juli afgik han ved Døden, uden at de nærmere Omstændigheder herved kan oplyses. D. 28. Juli indberettede Biskoppen dette til Kollegiet, og dermed standsede al videre Efterforskning i Sagen. Da Boet over den afdøde Præst blev opgjort, vurderedes i Følge den gejstlige Skifteprotokol for Gislum Herred hans Efterladenskaber til 35 Rdl. 1 Mk. 1 Sk. —

Igennem de mange Erklæringer og Skrivelser, som Sagen mod Bertel Taulov affødte, falder der et overmaade smukt Lys over den i sin Samtid ret miskendte Biskop Wøldikes

¹⁾ Siger til en Skrivelse fra Kollegiet i Anledning af den Støttruppske Sag. a. c. = anni currentis = i det løbende Aar.

Optræden. Han alene synes at have forstaaet Præsten, og hans Færd overfor ham var derfor hele Tiden præget af Venlighed, Medfølelse og Besindighed, mens de fleste andre saa en forskruet og indbildsk Taabe eller en forrykt Sværmer i ham. Bertel Taulov var imidlertid ingen af Delene, og det er ganske forkert at sætte ham i Forbindelse med Tidens sekteriske Rørelser (f. Eks. Støttrupperne, som ikke nævnes en eneste Gang i Anklagerne imod ham). Han var kun, hvad Biskop Wøldike ogsaa saa, en stakels syg Mand.